
ՎԱՍՏԱԿԱՇԱՏ ԳՐԱԿԱՆԱԳԵՏԸ, ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ
ԳՈՐԾԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉԸ
(Ազատ Եղիազարյանի ծննդյան 75-ամյակի առթիվ)

Լրացավ ճանաչված գրականագետ, մանկավարժ, քննադատ, հրապարակագիր, Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնի վարիչ, բանասիրության դոկտոր, պրոֆեսոր Ազատ Կոմունարի Եղիազարյանի ծննդյան 75-ամյակը:

Ա. Եղիազարյանը ծնվել է 1943 թ. ապրիլի 10-ին Գավառ քաղաքում: 1965-ին ավարտել է Երևանի պետական համալսարանի բանասիրական ֆակուլտետը ու սկսել աշխատել Հրազդանի շրջանի Մեդրաձոր գյուղում՝ իբրև հայոց լեզվի և գրականության ուսուցիչ: Ծառայել է բանակում, իսկ 1969–1972 թթ. սովորել Մոսկվայի Մ. Գորկու անվան գրական ինստիտուտի ասպիրանտուրայում: 1973-ին աշխատանքի է անցել ՀՍՄՀ գիտությունների ակադեմիայի Մ. Աբեղյանի անվան գրականության ինստիտուտում և նույն տարում էլ պաշտպանել թեկնածուականատենախոսությունը, իսկ 1988-ին ստացել դոկտորի գիտական աստիճան:

Այս տեղեկությունները կմնային լուր պաշտոնական հարցաթերթի ընդունված կետերի պատասխաններ, սակայն այդ թվականների և դրանց հաջորդող տարիների միջև հստակ ուրվագծվում է հետազոտական լայն ընդգրկումներ ունեցող գրականագետի՝ հետևողական արգասավոր գործունեությունը: Գրականության ինստիտուտում սկսելով իր աշխատանքը իբրև գիտաշխատող՝ հետագայում դարձել է նորագույն գրականության բաժնի վարիչ, իսկ 1999–2008 թթ. ստանձնել ինստիտուտի տնօրենի պատասխանատու և պատվաբեր պաշտոնը: Այդ տարիներին քննադատ, գրականագետի հետազոտական աշխատանքներին գումարվել է գիտական կոլեկտիվի ղեկավարման, նրա ապագայամետ ծրագրերի մշակման և իրագործման կազմակերպչական գործընթացը: Առաջնորդվելով իր նախորդների՝ բազմավաստակ գիտնականներ, ակադեմիկոսներ Վաչե Նալբանդյանի, Էդվարդ Զրբաշյանի կազմակերպչական սկզբունքների շարունակելիության ավանդույթներով՝ ինստիտուտը իր բնականոն աշխատանքներով լրացնում է հայ գրականագիտության նոր խնդիրներով նշանավորվող XXI դարի

զարգացումները: Տպագրվում են մենագրություններ, կոլեկտիվ աշխատություններ, հայ դասականներից Լ. Շանթի, Ավ. Իսահակյանի երկերի ակադեմիական հրատարակությունները: Այդ տարիներին առանձին ուշադրություն է հատկացվում ինստիտուտի միջազգային կապերի ընդլայնմանը Ռուսաստանի, Եվրոպայի, ԱՄՆ-ի գիտնականների և գիտական հաստատությունների հետ: Այդպիսի համագործակցության արդյունք են դառնում Գրիգոր Նարեկացու «Մատենադարանը» հանձարեղ երկի 1000-ամյակին նվիրված գիտաժողովները Երևանում, Մոսկվայում, Փարիզում, 2001-ին՝ «Հայ գրականությունը և քրիստոնեությունը», այնուհետև «Մասնա ծոեր» էպոսն ու համաշխարհային էպիկական ժառանգությունը», որը պարբերաբար տեղի է ունեցել 2002–2017 թթ., 2003-ին «Հայ-ռուսական գրական կապեր» գիտաժողովը Մ. Գորկու անվան գրական ինստիտուտի հետ համատեղ, 2005-ին՝ Վիտենբերգի համալսարանի հետ հայ և գերմանական միջնադարյան քնարերգությունը, 2007-ին Ե. Չարենցի ծննդյան 110-ամյակին նվիրված ու մի շարք այլ գիտաժողովներ: Ուշագրավ է, որ այս կարևոր ձեռնարկումները դարձել են շարունակելի նաև հետագա տարիներին, երբ Ա. Եղիազարյանը սկսել է պաշտոնավարել Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի հայոց լեզվի և գրականության ամբիոնում: Դրանցից հիշարժան են եղել Հովհ. Թումանյանին, Հ. Մաթևոսյանին, V դարի հայ գրականությանը նվիրված և այլ գիտաժողովներ: Կարևոր է նաև, որ ինչպես Գրականության ինստիտուտում կայացած, այնպես էլ Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի գիտաժողովներից շատերի նյութերը հավաքվել և հրատարակվել են առանձին ժողովածուներով:

Գրականության ինստիտուտում Ա. Եղիազարյանի գործունեության ժամանակաշրջանում առանձին կարևորությամբ պետք է նշենք նաև նրա նախաձեռնությունը՝ «Գրականագիտական հանդես» կիսամյա տեսական-քննադատական պարբերականի հիմնումը 2003 թվականին՝ Գրիգոր Հակոբյանի և Սաթենիկ Ավետիսյանի համագործակցությամբ, որը հրատարակվում է մինչ օրս: Այս հատորների գիտական արժեքը դժվար է գերազնահատել, քանզի դրանք ներկայացնում են հայոց և համաշխարհային գրականության բազմազան հանգուցային հարցեր՝ դրանով իսկ նպաստելով արդի հայ գրականագիտության արգասավոր ընթացքին:

Ա. Եղիազարյանի գիտամանկավարժական գործունեությունն առարկայացել է նրա 20-ից ավելի գրքերում՝ մենագրություններ, հոդվածների ժողովածուներ, դասագրքեր, 100-ից անցնող հոդվածներում ու ուսումնասիրություններում, որոնք տպագրվել են ոչ միայն Հայաստանում, այլև արտերկրի հեղինակավոր մասնագիտական պարբերականներում:

Ա. Եղիազարյանի՝ որպես գրականագետի կայացման ճանապարհի սկզբում նշանակալից են եղել ՀՀ ԳԱ ակադեմիկոսներ Էդվարդ Ջրբաշյանի և Արամ Գրիգորյանի դերն ու գիտական ուղղորդումները: Գրականագիտության իր նախորդներից ժառանգելով մասնագիտական կայուն սկզբունքներ՝ նա իր ուսումնասիրություններում եղել է հետևողական՝ գործուն մասնակցություն բերելով ժամանակակից գրականագիտության տիրույթում ընթացող ավանդականի և նոր մտածողության առաջադրույթների քննությանը: Նրա բազմաշերտ հետաքրքրությունների տարածքում գրականության տեսության, պատմության, բանահյուսության, գեղարվեստական թարգմանության և որ կարևորն է՝ արդի գրական գործընթացների կանխորոշող հիմնանյութ երևույթներն են, որտեղ արժևորվում են առաջին հայացքից տարաբնույթ ոլորտների, միտումների միջև խորն ընկած աղերսները, փոխներգործուն դրսևորումները: Կարելի է ասել, որ նրա հետազոտությունները բազմաձայն են և՛ նյութի ընտրությամբ, և՛ մեթոդաբանությամբ: Մեթոդաբանությունն անպայման ենթադրում է և՛ բանավեճ այլ տեսակետների հետ, և՛ զուգադրումների, համադրումների տարբեր հայեցակետեր, որոնց ամբողջությամբ էլ համակարգվում է նյութի ուսումնասիրությունը:

Սկսած իր առաջին աշխատություններից՝ «Գեղարվեստական թարգմանությունը և ժողովուրդների մերձեցումը» (1977), «ԿՏՖՅ Ռ տպԲպՉՏՊ» (1979), «Գեղարվեստական պատում» (1986), «Թումանյանի պոետիկան և նրա ժողովրդական ակունքները» (1990), «Չարենցը և պատմությունը» (1997), «Մասնա ծոեր» էպոսի պոետիկան» (1990) և հետագա մյուս նշանակալի ուսումնասիրությունները, վկայությունն են ոչ միայն իմացության և գիտական լայն հետաքրքրությունների, այլև վերլուծության ընդհանրացնող ելակետային կայուն սկզբունքների: Դրանցից հետազոտողը կարևորում է տարբեր ազգային գրականությունների գեղարվեստական մտածողության փաստերի զուգահեռ համադրումներն ու առանձնահատկությունների դրսևորումները:

Գրականության զարգացման, հատկապես նորագույն շրջանում տարբեր ազգերի հոգևոր-մշակութային կապերի, արժեքների փոխներգործության, գեղարվեստական մտածողության տիպաբանական ընդհանրությունների գիտական ֆենոմենը ձեռք է բերում առանձնակի նշանակություն: Ընդ որում, Եղիազարյանն իր ելակետային դրույթները հիմնավորելու համար դիմում է ոչ միայն այլ ազգերի գրական փաստերին, այլև դրանց գրականագիտական ուսումնասիրության փորձին: Նման հետազոտական մոտեցումների արդյունք են գրականագետի «20-րդ դարի հայ գրականություն: Պատմության ուրվագիծ» (2004), «Պատմության երգեհոնը (Եղիշե Չարենց)» (2007), «Այս հմուտ, հանճարեղ լոռեցին...» (2009) ուսումնասիրությունները:

Ա. Եղիազարյանի աշխատանքներն արժևորող անդրադարձներ են եղել ոչ միայն հայրենիքում, այլև եվրոպական, ամերիկյան գրականագետների շրջանում: Օտար մասնագետներին հասկապես հետաքրքրել է «Մասնա ծներ» էպոսի պոետիկան» աշխատությունը և դրան նպաստել էր, անշուշտ, գրքի անգլերեն թարգմանությամբ հրատարակությունը՝ «Daredevils of Sasun. The Poetics of an Epic», որն իրականացվեց 2008 թ. Լոս Անջելեսի UCLA համալսարանի պրոֆեսոր Պիտեր Քաուլիի կողմից: Աշխատության հանդեպ ուշադրությունը հիմնավորված էր, քանզի այն առաջին մենագրությունն էր՝ ամբողջականորեն նվիրված այնպիսի բարդ ու բազմախնդրային նյութի, որպիսին էպոսի պոետիկան է: Ուսումնասիրությունը հատկանշվում է կոնցեպտուալ հստակությամբ, էպոսի գաղափարական և գեղագիտական ակունքների ու նրա արտահայտության ոչ պարզ ձևերի տեսական առանձնահատուկ հետազոտությամբ: Էպոսի պոետիկան դիտարկվում է որպես ինքնատիպ ստեղծագործական գոյակերպ՝ իր ուրույն աշխարհագրագոյությունը դրսևորումներով: Հեղինակի գիտական դիտարկումների այս մեկնակետն է ընդգծում հայագետ Ժան Պիեռ Մահեն. «Ա. Եղիազարյանի մենագրությունն իրենից ներկայացնում է հայկական ազգային էպոսի խորքային բացահայտման հրաշալի ուղեցույց: Հեղինակի գեղագիտական նուրբ զգացողությունը մեզ համար բացահայտում է այս գլուխգործոցի գեղեցկությունն ու կոլորիտը, որն ինքնին արժանի է ստանալու իր գնահատականը որպես այդպիսին և ոչ պարզապես որպես պատմական վկայություն կամ էլ առասպելների պատմիկների շտեմարան, ինչպես հաճախ արվել է նախկինում» («Revue des etudes armeniennes», vol. 31, 2009, Փարիզ): Էպոսի գաղափարագեղարվեստական արժեքայնության ճանաչման բացահայտումների հետ նաև աշխատության հեռանկարայնությունն է շեշտում մի ուրիշ գրախոս՝ Էռլ Անդերսոնը՝ գրելով. «Այս գրքի առկայությունը այլևս թույլ չի տալիս արևմտյան հետազոտողներին երկրորդական տեղ հատկացնել «Մասնա ծներին» իրենց հետազոտություններում: Եղիազարյանի աշխատությունն այն լավագույն գիրքն է, որ մեզ ծանոթացնում է «Մասնա ծներին» իբրև էպոսի: Այսքան բարձրարժեք աշխատանքը բնականաբար կարող է սկիզբ դառնալ կամ գոնե ոգևորել՝ բացելու նոր արահետներ գիտության մեջ» («Armenian Review», vol. 51, Fall-winter, 2009, Բոստոն): Նույնպիսի բարձր գնահատականներ են հնչել Թեո վան Լինտի, Գևորգ Բարդակյանի, Ջորջ Բուռնոթյանի տպագրած գրախոսականներում:

Բարձր կարծիքները եզակի չեն, և բացի նշված աշխատությունից, հավասարարժեք գիտականության որակները վերաբերում են նաև գրականագետի մյուս

¹ Համապատասխանաբար տե՛ս «Comparative Literature Studies», vol. 47, № 4, 2010 (Պենսիլվանիա, ԱՄՆ); «Middle Eastern Literature», vol. 14, issue 3, 2011 (Լոնդոն); A. Y e g h i a z a r y a n. Daredevils of Sasun: Poetics of an Epic, Costa Mesa, California, 2008, p. IX.

ուսումնասիրություններին, որոնք որոշարկված են ինքնահատուկ տեսական որոնումներով ու ամրակայվում են հետևողական ներհուն իմաստավորմամբ: Ավելորդ չէ նշել նաև գրականագետի՝ նյութի մատուցման լեզուն և ոճը: Գրականագիտական մտալեզվի կիրառումն այդ աշխատություններում միանգամայն տեղին է և նպատակամետ, սակայն բացառում է խրթին ակադեմիզմը: Ա. Եղիազարյանն իր ընթերցողին գրական դաշտ է բերում մատչելի արտահայտչալեզվով, և դրա շնորհիվ է, որ նրա ասելիքն իր բավարար փաստարկելիությամբ հետաքրքրում է ոչ միայն մասնագետներին, այլև, ինչպես ընդունված է ասել, լայն ընթերցողին:

Գրականագետի գիտական սեռումները ձևավորվել են գրական քննադատության հանդեպ նրա աշխույժ հետաքրքրության դրսևորումներից: Դեռևս 1970-ականների սկզբից նա հրապարակում է գրախոսականներ՝ արձագանքելով ժամանակի գրական տեղաշարժերին և հաճախ առաջինը ներկայացնում երիտասարդ գրողների գործերի ինքնատիպ երևույթը: Տարիների հետ նրա բազմաթիվ հոդվածներն ի հայտ են բերում մտքի օրգանական զարգացումը, և եթե հիշենք, թե որքան բան էր փոխվում XX դ. վերջին տասնամյակներին հասարակական գիտակցության ու, հետևաբար, նաև գրականության ու քննադատության մեջ, առավել քան կարևորվում է քննադատ Եղիազարյանի գնահատման չափանիշների ստուգությունն ու հեռանկարայնությունը: Այդպիսի մեկնաբանություններով են բնորոշվում նրա այն հոդվածները, որոնցում քննության նյութ են դառնում Հրանտ Մաթևոսյանի, Ռուբեն Հովսեփյանի, Ադասի Այվազյանի, Վանո Միրադեղյանի, Արտաշես Ղահրիբյանի և ժամանակի շատ ուրիշ գրողների գործերը: Սակայն եթե Հ. Մաթևոսյանի կամ Ռ. Հովսեփյանի հանդեպ հեղինակի վերաբերմունքն արդեն կայուն ու ակնհայտ նախասիրություն էր, որ ի հայտ էր գալիս ակնդետ և խորագնին ուշադրությամբ դեպի յուրաքանչյուր նոր գործ, ապա Միրադեղյանի առաջին ժողովածուի գնահատումները քննադատի՝ նորի և արժեքայնության հանդեպ անաչառ հայացքի արդյունք էին: Ընդ որում, Եղիազարյանը գտնում է ոչ միայն երիտասարդ գրողի ուրույն ստեղծագործական դիմանկարի բնորոշ գծերը, այլև այն արմատները, որոնք ձգվում են դեպի հայ պատմվածքի լավագույն ավանդույթները:

Գրական շարժման ամենատարբեր խնդիրների արծարծման մեջ տարիների հոլովույթում քննադատին առաջնորդողը գրականության ներկա վիճակն էր և վաղվա օրվա տեսլականը: Այդ մտահոգությամբ են ներթափանցված նրա խոհերը նաև արդի բանաստեղծության, գեղարվեստական թարգմանության ու, ընդհանրապես, գրականության հարատև շարժուն ընթացքի օրինաչափությունների և առանձնահատկությունների մասին: Ա. Եղիազարյանի՝ ժամանակակից գրականությանը վերաբերող քննադատական հոդվածները հրապարակվել են

ոչ միայն Երևանում՝ «Գրական թերթ», «Սովետական գրականություն» (այժմ՝ «Նորք») հանդես, «Литературная Армения», «Գարուն», այլև մոսկովյան պարբերականներում՝ «Литературная газета», «Дружба народов», «Вопросы литературы», «Литературное обозрение» և այլ հեղինակավոր հանդեսներ ու թերթեր: Հետագայում այդ բազմաթիվ հոդվածներից ընտրվել ու ընդգրկվել են նրա «Մարդը ներսից» և «Իննսունականները» ժողովածուներում: Հայեցակետերի միասնականության երևույթով են հատկանշվում նաև այդ գրքերը, ու դրա հիմքում դիտարկումների հաստատուն տեսադրույթներն են:

Ասում են, որ մարդուն ձևավորում է կյանքի սկիզբը, և այն, որ Ա. Եղիազարյանն այդ սկիզբը գտել էր դպրոցում՝ իբրև մանկավարժ, դառնում է փորձառություն, որ առավել քան պիտի որոշարկվեր նրա հետագա գործունեությամբ արդեն բուհական ասպարեզում: Մանկավարժի իր իմաստավորված կենսափորձն ու խորքային իմացությունը նա փոխանցում է ուսանողներին Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանում, ներգրավում գիտական հետազոտությունների ոլորտ երիտասարդ մասնագետներին՝ ղեկավարելով նրանց գիտական ատենախոսությունները: Հիշարժան են նաև նրա դասախոսությունները Բերկլիի, Լոս Անջելեսի (UCLA), Չիկագոյի, Միչիգանի, Պենսիլվանիայի (ԱՄՆ), Օքսֆորդի (Անգլիա) համալսարաններում:

Իր հետևողական աշխատանքով Ա. Եղիազարյանը նպաստել է հայրենական գիտական մտքի ներուժի և հետազոտությունների շրջանակների ընդլայնման ու առաջընթացի զարգացմանը: Ժամանակի գրականագիտական ուղեգծում նա ունեցել և պահպանել է իր անհատականությունը: Նրա գործունեության անշտապ ուղին դրսևորումն է մարդկային ու քաղաքացիական կայուն վարքագծի: Շուրջ 50-ամյա նրա ստեղծագործական կենսագրությունը հայ գրականությանն անսակարկ ծառայելու լավագույն օրինակներից է: Ա. Եղիազարյանը պարզևատրվել է «Հայրենիքին մատուցած ծառայությունների համար» 2-րդ աստիճանի մեդալով, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության, Մշակույթի նախարարության, Գրողների միության և Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի ոսկե մեդալներով:

Շնորհավորելով մեր գործընկերոջը 75-ամյա վաստակած հոբեյանի առթիվ՝ մաղթում ենք քաջառողջություն՝ հետագա արգասավոր գործերի ակնկալիքներով:

ԼԱՌԻՐԱ ՄՈՒՐԱԴՅԱՆ